

Kritik mot Ystads tingsrätt för att åhörare nekades tillträde till en påbörjad huvudförhandling och för utformningen av tingsrättens riktlinjer för studiebesök

Beslutet i korthet: Tingsrätten kritiseras för att ha nekat åhörare tillträde till en offentlig förhandling. Dessutom får tingsrätten kritik för hur dess riktlinjer för studiebesök hade utformats.

AA framförde i en anmälan klagomål mot Ystads tingsrätt och uppgav följande. Han kom till tingsrätten tillsammans med en lärare och ett antal studiekamrater vid Lunds universitet för att vara åhörare vid en huvudförhandling. Förhandlingen hade börjat tio minuter tidigare och tingsrättens receptionspersonal ville av den anledningen inte släppa in dem i förhandlingssalen förrän det blev paus, med hänvisning till att detta skulle vara ordningsstörande. En väktare hotade att kasta ut dem om de ändå gick in. De släpptes in först när domen avkunnades två timmar senare.

Utredning

Ärendet remitterades till tingsrätten som uppmanades att lämna upplysningar om vad som anförts i anmälan samt redovisa sin bedömning av vad som kommit fram. Tingsrätten (lagmannen BB) svarade följande.

Studiebesöket var inbokat till en huvudförhandling i ett mål som gällde miljöbrott. Förhandlingen var offentlig.

Domstolsverket har utfärdat rekommendationer för studiebesök till rättegångar. Med stöd av dessa har tingsrätten utfärdat egna riktlinjer för studiebesök. För att en förhandling inte ska störas rekommenderas en studiegrupp att komma och gå i anslutning till att en förhandling påbörjas eller avslutas eller i samband med en paus. Domstolsverkets och tingsrättens riktlinjer vid studiebesök bifogas yttrandet [se nedan; JO:s anmärkning].

Jag har samtalat med berörd personal och fått besked om att anmälares beskrivning av det inträffade i allt väsentligt är korrekt bortsett från att berörd tjänsteman/tjänstemän ställt sig frågande till påståendet om att han/de skulle ha sagt att han/de skulle ha avvisat studenterna från rättssalen om de, trots

anvisningen om att avvakta en paus, skulle ha gått in i rättssalen. Tjänstemännen som var i tingsrättens reception har uppgett att de inte på något sätt har velat hindra studiegruppen från att besöka rättegången men att de bett gruppen vänta med att gå in i rättssalen till en paus för att inte störa ett pågående förhör i rättegången. Vanligtvis tas det pauser i rättegångar men det gjordes det inte i det här fallet. Tjänstemannen/tjänstemännen beklagar djupt det inträffade och hänvisar till det självklara i att offentlighetsprincipen ska gälla i rättegångar som inte hålls inom stängda dörrar.

Jag konstaterar att studiegruppen inte fick tillträde till rättegången trots att den var offentlig. Ordningsföreskrifterna vid rättegångsbesök är rekommendationer till dem som besöker rättegångar. Syftet med rekommendationerna är att tillgodose intresset av att rättegångar störs så lite som möjligt. Och det har enligt tjänstemännen också varit syftet med handlandet. Föreskrifterna eller rekommendationerna har dock självfallet inte en sådan dignitet att de kan sättas före principen om förhandlingars offentlighet. Studiegruppen skulle därför ha ägt tillträde till rättssalen. Väl därinne hade rättens ordförande fått avgöra om förhandlingen stördes av studiebesöket. Det inträffade är beklagligt och beror på olyckliga omständigheter.

Jag har haft en genomgång med de tjänstemän som har hand om studiebesök och som tjänstgör i tingsrättens reception och därvid klargjort föreskrifternas karaktär i förhållande till den grundlagsfästa offentlighetsprincipen. Genom denna åtgärd anser jag mig ha försäkrat mig om att händelser, som den inträffade, inte upprepas.

Till remissvaret fogades tingsrättens respektive Domstolsverkets riktlinjer vid studiebesök. Under rubriken ”Tänk på detta inför studiebesöket” stod i tingsrättens riktlinjer bl.a. följande antecknat.

[...]

Tänk gärna på att inför besöket informera gruppen om att:

- det inte är tillåtet att störa förhandlingen genom samtal eller liknande,
- det inte är tillåtet att ha mobiltelefoner påslagna i förhandlingssalen,
- det inte är tillåtet att fotografera och filma under förhandlingen,
- det är inte tillåtet att fotografera och filma i domstolsbyggnaden,
- förhandlingar kan ställas in med kort varsel,
- byte av sal kan ske med kort varsel vilket eventuellt innebär att mindre antal åhörare kommer in i salen,
- närstående till målsägande, tilltalade har förtur till en del sittplatser,
- kommer det andra åhörare kan man inte ”boka” alla sittplatser utan ni får komma överens om vilka som skall närvara i salen,
- inspelning av ljud får endast ske med rättens godkännande,
- dagens förhandlingar visas vid entrén via dataskärm,
- mössor, kepsar m.m. tages av när man går in i salen,
- rätten kallar in samtliga parter till aktuell sal via högtalarsystem,
- persedlar som jackor, väskor och dylikt får av säkerhetsskäl inte lämnas kvar i sal i samband med pausuppehåll,
- skrymmande föremål såsom paket och väskor får inte lämnas kvar i tingsrättens lokaler utan att ägare finns direkt i närheten,
- tingsrätten ansvarar inte för kläder i kapprum.

För att inte förhandlingen ska störas bör gruppen komma och gå i anslutning till att en förhandling påbörjas eller avslutas eller i samband med en paus. Parter och ombud släpps in först i förhandlingssalen.

Under samma rubrik angav de riktlinjer som Domstolsverket utfärdat följande.

[...]

Tänk gärna på att inför besöket informera gruppen om att:

- det inte är tillåtet att störa förhandlingen genom samtal eller liknande,
- det inte är tillåtet att äta eller dricka under förhandlingen,
- det är en sedvana att ta av mössa/keps i rättssalen,
- det inte är tillåtet att ha mobiltelefoner påslagna i förhandlingssalen,
- det inte är tillåtet att fotografera och filma under förhandlingen.

För att inte förhandlingen ska störas bör gruppen komma och gå i anslutning till att en förhandling påbörjas eller avslutas eller i samband med en paus.

Med anledning av det som framkommit anmodades tingsrätten att lämna kompletterande upplysningar. Av yttrandet skulle framgå vilka överväganden som hade gjorts i samband med utformningen av tingsrättens riktlinjer, särskilt de anvisningar som lämnats för fotografering och filmning i domstolsbyggnaden samt inspelning av ljud. Yttrandet skulle även innefatta tingsrättens bedömning av riktlinjernas förenlighet med gällande lagstiftning, särskilt bestämmelsen i 5 kap. 9 § rättegångsbalken, RB.

Tingsrätten (BB) lämnade följande kompletterande yttrande.

Som uppgavs i förra yttrandet har Domstolsverket utfärdat rekommendationer för studiebesök till rättegångar och med stöd av dessa har tingsrätten utfärdat egna riktlinjer för studiebesök. Domstolsverkets och tingsrättens riktlinjer vid studiebesök bifogades yttrandet.

Som framgick av förra yttrandet har jag haft en genomgång med de tjänstemän som har hand om studiebesök och som tjänstgör i tingsrättens reception och därvid klargjort riktlinjernas karaktär i förhållande till den grundlagsfästa offentlighetsprincipen. Vid genomgången observerade jag tyvärr inte avvikelserna som finns i Domstolsverkets rekommendationer och de riktlinjer som tingsrätten på egen hand utfärdat och som har skickats till besökande till tingsrätten. Det är oklart när och hur tingsrättens egna riktlinjer har tillkommit. Jag vet därför inte vilka överväganden som har gjorts vid tillkomsten av dessa.

Jag konstaterar att tingsrättens riktlinje om att det inte är tillåtet att fotografera eller filma i domstolsbyggnaden saknar stöd i 5 kap. 9 § andra stycket RB. Den allmänna regeln om att det är tillåtet att fotografera på allmän plats bör vara tillämplig på andra platser i domstolsbyggnaden än i rättssalen. Tingsrätten har därför inte någon laglig möjlighet att förbjuda fotografering på andra platser än i rättssalen.

Av nyssnämnda lagrum framgår att rätten får förbjuda annans ljudupptagning eller ljudöverföring under ett förhör, om det kan antas att upptagningen eller överföringen besvärar den som hörs i sådan grad att det blir till men för utredningen. I tingsrättens riktlinjer sägs det att inspelning av ljud får ske endast med rättens godkännande. Av detta kan man få det felaktiga intrycket att det gäller ett absolut förbud mot att spela in rättegången. Tingsrättens riktlinje kan därför inte anses stå i överensstämmelse med rättegångsbalkens bestämmelse.

Det framgår av tingsrättens riktlinjer att mössor och kepsar tas av när man går in i rättssalen. Enligt 5 kap. 9 § första stycket RB ankommer det på rättens ordförande att upprätthålla ordningen vid rättens sammanträden och meddela de ordningsregler som behövs. Det är därför ordföranden som avgör om det är tillåtet att ha en mössa/keps på sig i rättssalen. I Domstolsverkets rekommendation sägs det att det är sedvana att man tar av mössa/keps i rättssalen. Den formuleringen ger mer intryck av att vara en rekommendation till den som besöker tingsrätten. Jag anser dock att även den formuleringen kan

sättas ifråga med hänsyn till att det är rättens ordförande som är adressat för tillämpningen av regeln om upprättande av ordningen i rättssalen.

Tingsrättens rekommendation om ”bokning” av sittplatser och vilka som har förtur till sittplatserna i salen lär ha tillkommit för att sådana frågor i förväg ska kunna lösas på ett praktiskt sätt. Men det är, som sagt, ytterst ordföranden som avgör frågor som rör ordningen i rättssalen.

Jag har nu haft en förnyad genomgång med berörd personal och klargjort vad som gäller om fotografering eller annan bildupptagning eller ljudupptagning eller ljudöverföring i domstolens lokaler. Jag har även klargjort för personalen att det är ordföranden som upprätthåller ordningen i rättssalen. Sedan den 23 april 2012 använder tingsrätten enbart Domstolsverkets riktlinjer om vad som gäller vid ett domstolsbesök. Tingsrätten har, trots ifrågasättandet av Domstolsverkets upplysning i sina föreskrifter om sedvanan om att ta av sig mössa/keps i rättssalen, valt att behålla denna punkt med hänsyn till att det är just en rekommendation och inte en förhållningsregel till den besökande. Det är sedan ordföranden som får avgöra om det är tillåtet för en person att ha kepsen eller mössan på sig i rättssalen.

Avslutningsvis vill jag framhålla att det är angeläget att rekommendationer vid domstolsbesök i linje med offentlighetsprincipen ger ett mer välkommande intryck för allmänheten än vad tingsrättens tidigare rekommendationer eller riktlinjer förmedlar.

AA yttrade sig över remissvaren.

I ett beslut den 20 november 2012 anförde *JO Lindström* följande.

Bedömning

Studiebesöket

Av 2 kap. 11 § andra stycket och 20 § regeringsformen, RF, framgår att en förhandling vid domstol ska vara offentlig om inte annat föreskrivs i lag. Principen om offentlighet vid domstolsförhandlingar upprepas i 5 kap. 1 § första stycket RB. Det finns undantag från denna princip. Rätten kan av sekretesskäl besluta att en förhandling, helt eller delvis, ska hållas inom stängda dörrar, vilket innebär att åhörare stängs ute från förhandlingen eller från delar av den. Rätten kan också besluta att en förhandling i ett brottmål där den tilltalade är under 21 år ska hållas inom stängda dörrar (27 § andra stycket lagen [1994:167] med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare).

Enligt bestämmelsen i 5 kap. 9 § första stycket RB ankommer det på rättens ordförande att upprätthålla ordningen vid sammanträden och att meddela de ordningsregler som behövs. Ordföranden får utvisa den som stör förhandlingen eller på annat sätt uppträder otillbörligt. Ordföranden får också begränsa antalet åhörare i rättssalen för att undvika trängsel. Vad som ska anses vara ordningsstörande eller innebära ett otillbörligt beteende i rättssalen måste bedömas utifrån omständigheterna i det enskilda fallet (se Fitger, Rättegångsbalken, 1 april 2012, Zeteo, kommentaren till 5 kap. 9 § RB).

Det är sålunda rätten som fattar beslut om stängda dörrar och rättens ordförande som ansvarar för ordningen i rättssalen.

Även om det råder olika uppfattningar om händelseförloppet är det klarlagt att tingsrättens receptionspersonal anvisade åhörarna att invänta en paus i förhandlingen innan de fick gå in i rättssalen, utan att något beslut om stängda dörrar hade fattats från rättsens sida. Förfarandet att uttryckligen neka åhörarna tillträde till den pågående förhandlingen stred mot den grundlagsskyddade offentlighetsprincipen. För detta förtjänar tingsrätten kritik.

Tingsrätten har beklagat det inträffade och jag utgår ifrån att de åtgärder som tingsrätten har vidtagit för att förhindra att det som skedde ska upprepas är tillräckliga.

Tingsrättens riktlinjer för studiebesök

De riktlinjer som tingsrätten formulerat har haft sin utgångspunkt i Domstolsverkets rekommendationer för studiebesök (som bl.a. finns utlagda på Domstolsverkets hemsida), dock med vissa ändringar och tillägg. Av utredningen har framkommit att riktlinjerna funnits att hämta i tingsrättens reception och att de skickats ut i förväg till besökare vid tingsrätten. Rekommendationer av detta slag är naturligtvis inte bindande. Det ligger emellertid i sakens natur att allmänheten uppfattar dem annorlunda och anpassar sig efter dem. Det är därför viktigt att riktlinjer av detta slag återspeglar det regelverk som verkligen gäller samt att tingsrättens personal är informerad om vad de innebär och vad de grundar sig på. Det är naturligtvis oacceptabelt att från en domstols sida lämna förhållningsorder som, utan lagstöd, inskränker grundläggande fri- och rättigheter. Detta gäller oavsett hur riktlinjerna tillämpas i praktiken.

JO har tidigare konstaterat att huvudregeln måste vara att enskilda, i myndighetslokaler till vilka allmänheten har tillträde, även har rätt att fotografera (JO:s beslut 2011-02-25, dnr 3909-2010). Det gäller särskilt i domstolslokaler med tanke på vikten av att allmänheten har insyn i domstolarnas verksamhet. Enligt min mening fanns det därför inte förutsättningar för tingsrätten att generellt förbjuda fotografering och filmning i domstolsbyggnaden i samband med studiebesök.

Det finns inget allmänt förbud mot ljudupptagning i samband med en förhandling. Rätten får under vissa förutsättningar förbjuda ljudupptagning under ett förhör om det besvärar den som hörs så att det blir till skada för utredningen. En ljudupptagning kan härutöver vara otillåten i vissa fall där inspelningen stör själva ordningen i rättssalen. Att rent generellt föreskriva att inspelning av ljud kräver rättsens godkännande är därför, som tingsrätten också skriver i sitt remissvar, missvisande. Presumtionen är tvärtom att ljudinspelningar är tillåtna.

Jag är alltså kritisk till den utformning som tingsrättens riktlinjer har haft i de delar de avsett fotografering och filmning i domstolsbyggnaden samt ljudinspelning. Jag noterar med tillfredsställelse att tingsrätten nu har reviderat riktlinjerna.